

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Oblatæskerne i Neksø og Ibsker

Af Sven Fritz

SÆRTRYK AF BORNHOLMSKE SAMLINGER 1979

OBLATÆSKERNE I NEKSØ OG IBSKER

Af *Sven Fritz*

Neksø kirkes oblatæske er i Danmarks Kirker¹⁾ omtalt således: »Oblatæske fra 1749. Den aflange, ottekantede æske har svungne sider med opdrevne båndværksornamenter, som gentages på lågets kraftige vulst. Tilsvarende ornamenter, blot i negativ, findes på oversiden omkring årstallet og initialerne: C A W F Ge Vo E (Charlotte Amalie von Fischer, geb. («født») von Eckstein). Højde 6, længde 12, bredde 9 cm. Under bunden to udenlandske stempler, det ene med en delfin, det andet med tre tårne over et L.«

Denne omtale kan på tre punkter suppleres og rettes.

1. De nævnte »udenlandske stempler« er mærker for en oldermænd og en guldsmed i Hamborg.²⁾ Hamborgs byvåben: en borg med tre tårne, ingen vinduer, lukket dobbeltport og over hvert ydertårn en seksoddede stjerne blev benyttet af de til enhver tid værende 4 oldermænd, dog med følgende ændringer af våbenet: stjernerne er udeladte, og i stedet for de lukkede portfløje et bogstav i antikva, dækkende den enkelte oldermænd.

Nærværende mærke blev benyttet af oldermænd von Dort i årene 1715-37.

Det andet mærke viser i en cirkulær kartouche en mod venstre vendende delfin med opsvunget hale, og det blev benyttet af Hamborg-guldsmeden Matthias Fischer 1717-31.

2. »Oblatæske fra 1749« - denne datering af æsken kan ikke være rigtig, da guldsmed Fischer ophørte 1731. En nøjagtig datering giver æsken ingen mulighed for, men den må formenes udført indenfor årene 1715-1731. Nemlig oldermænd von Dorts tiltrædelsesår 1715 (hvor Fischer da allerede havde arbejdet fra 1712) som det tidligste, som det seneste 1731, som er Fischers sidste funktionsår som guldsmed, (mens van Dort fortsætter som oldermænd til 1737).

Det anførte år hører graveringen til, og er ikke fremstillingsåret men derimod det år i hvilket æsken er givet til Neksø kirke.³⁾

3. »... årstallet (1749) og initialerne: C A W F Ge Vo E (Charlotte Amalie von Fischer, geb. («født») von Eckstein.« Udlægningen af W som von i samme graverede indskrift, hvor von findes forkortet til Vo forekommer

umiddelbart mærkelig. Initialerne må stå for: Charlotte Amalie Witwe Fischers geboren von Eckstein.

Charlotte Amalie Fischers mand Hans Fischer var søn af oberst Julius Erich Fischer og Anne Cathrine Busch, der var kommandant på Bornholm 1676-80 og derefter blev kommandant i Kremepe.⁴⁾

Hans Fischer var kaptajn på Christiansø og blev afskediget 17.5.1724 og døde året efter, altså 1725.⁵⁾ Han giftede sig omkring 1702-04 med Charlotte Amalie von Eckstein (der havde været gift Giødwaad el. Giøsmann), hun var født i Rønne ca. 1671, og boede efter Fischers død i Neksø til sin død den 21. marts 1750.⁶⁾

Den 18. marts 1751 afholdes der i Neksø auktion over hendes - iøvrigt ikke uanselige indbo -, hvor en sølvæske vejende 18 lod købes for 15 rdl og 10 sk. af »Hr. Jacob Prak«.

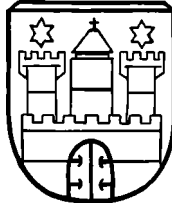
Når dette køb er nævnt her, skyldes det, at der i Danmarks Kirker⁷⁾ under S. Ibs kirke står: »Oblatæske fra 1752, ottekantet, 6,5 × 12 × 9 cm, nøje

Fig. 1. Oblatæskan i Neksø kirke. Udført i Hamborg ca. 1715-1731 af guldsmed Matthias Fischer. Spillet imellem den noprede, punslede bund og båndornamentikkens blanke, glatpolerede flader er karakteristisk for regencestilen, ligesom æskens aflange facon med de affacede hjørner.

HAMBURG

Freie und Hansestadt

Wappen seit dem 14. Jahrhundert: In Rot eine dreitürmige fensterlose silberne Burg mit geschlossenem Tore, über den seitlichen Zinntürmen schwebt je ein silberner Stern (Hupp)

Beschauzeichen: = Wappen in variierender Form der Türme und des Schildes (ohne Sterne). Tor meist offen, mit Fallgitter (17. Jh.). seit 1688 nachweisbar mit einem großen lateinischen Buchstaben der jeweiligen 4 Ältermänner

3 Alphabetreihen sicher feststellbar:

1. 1688—1758 A—Z, ohne V(?)
2. 1752 bis mindestens 1837 A—Z, ohne Y
3. 1828 bis mindestens 1865 A—E, F

DIE HAMBURGER ÄLTERMANNBUCHSTABEN

(s. Hüseler, Nordelbingen 1950 S. 167—168)

A	1688—91	Hansen	(Nr. 162)	BZ	905
B	1688—1712	Schütte	(Nr. 160)		906
C	1688—97	Richels	(Nr. 188)		945
D	1688—98/99	L. Rothaer I	(Nr. 214)		934
E	1691—97	Wolters	(Nr. 159)		
F	1698—1700	Weber	(Nr. 192)		971
G	1698—1709	Eichhoff	(Nr. 225)		973
H	1698—1715	Bökelmann	(Nr. 232)		947
I	1700—15	Holmer	(Nr. 194)		926
K	1709—18	Grüno	(Nr. 238)		
L	1715—37	v. Dort	(Nr. 274)		964
M	1715—20	Bisterfeld	(Nr. 288)		983
N	1716—28	Boyenburg	(Nr. 285)		948, 961
O	1718—38	Luetkens	(Nr. 290)		949, 950
P	1720—28	Feindt II	(Nr. 294)		970
Q	1728—30	Schmiedt I	(Nr. 307)		
R	1728—32	Heumann	(Nr. 298)		993
S	1730—38	Strasser II	(Nr. 340)		

Fig. 2. Hamburgs byvåben og liste over oldermænd i Hamburgs guldsmedelav, gengivet efter Wolfgang Scheffler: Goldschmiede Niedersachsens. Berlin 1965, pag. 397.

Fig. 4. Oblatzsken i Ibsker. En uomtvistelig samtidig pendant til oblatzskan i Neksø kirke. De to æsker har oprindelig været beregnet til pudder, og begge æsker har været ejet af fru Charlotte Amalie Fischer født von Eckstein. Som enke skænkede hun den ene i 1749 til Neksø kirke, sognepræst Jacob Prahl i Ibsker køber den anden på hendes dødsboauktion i 1751 og forærer den i 1752 til Ibsker kirke. Skønt Svaneke fik købstadsprivilegier før reformationen, er præsteboligen for pastoratet Ibsker-Svaneke beliggende i Ibsker.

Fig. 3. Mestermærke for Matthias Fischer, guldsmed i Hamborg 1717-1731.

svarende til Neksø kirkes oblatæske. Lågets båndværksornamenter indrammer et fliget, glat felt med graveret indskrift: »Denne Oblat Daase Er Til St. Ibs Kirke Foræret af Sogne Præsten Hr. Jacob Prahll og Kiereste Margrete Marcher Ao. 1752.« Jacob Nielsen Prahll var født i Viborg 1696, theol. cand. 1723 og var først personel kapellan i Vester Marie og derefter i Rønne-Knudsker inden han 1729 blev udnævnt til sognepræst i Svaneke-Ibsker.

Fra Vester Marie stammede hans kone Margrethe Rasmusdatter Marcher.⁸⁾

I modsætning til hvad der var tilfældet i Neksø, er Ibskers regnskabsbog bevaret og her er under 8 maj 1753 indført: »Kirkens Inventarium er af Enken Sal. Hr. Prahls forbedret med en Sølf Oblat Dose og et rødt Fløvels Klæde om Prædikestolen.«⁹⁾ Denne indføring kunne sammenholdt med det på oblatæsken graverede måske indicere at guldsmeden først fik den begærede tekst færdig efter pastor Prahls død den 11 april 1752.¹⁰⁾

Fig. 5. Låget på oblatæsken i Ibsker med den i 1752 streggraverede donationstekst. Detaljer i denne graverings bogstaver og tal er så nøje samsvarende med de tilsvarende detaljer i en ske udført, ganske vist med prikgraving, af Hans Edvardsen Sonne, guldsmed i Rønne 1735-86, i Bornholms Museum (KCHD/1745), at det sandsynliggør, at det er H. E. Sonne, der har graveret lågets indskrift.

Fig. 6. De danske dronningers guldtoilette udført af Fr. Fabritius 1731-32. Sammenholder man de på billedet viste genstande med de genstande - af sølv -, der er nævnt på auktionen den 18. marts 1751 i Neksø over salig fru Fischers efterlaede effekter, kan man let føle sig fristet - trods de karrige genstandsbetegnelser - til at fabulere sig til, at Charlotte Amalie Fischer sødt von Eckstein kan have haft et »sølv-toilette«. Gudmund Boesen og Erik Lassen: De danske Dronningers guldtoilette. København 1955. Tavle 1.

Neksø Auktionsprotokol 1747-1805, pag. 13B ff:

En Sölv Daase af Skilpade, 50 lod, Hans Ancher.

En Sölv Thedaase, 23 ½ lod, Hans Ancher.

Et Sölv Bæger, fuldkommen på ½ pot, 21 lod, Rasmus Brand.

Et Sölv Bæger af samme beskaffenhed, 21 lod, Conrat Kofod.

Et Par Sölv Lysestager, 32 lod, Lars Mønsing.

Et Par dito af samme Beskaffenhed, 55½ lod, Poul Conrat Kofod.

En Sölv Spöle Kop (= spölkum), 17 lod, Rasmus Brand.

En Sölv Thekande med Trægreb udi, 20 lod, Hans Ancher.

Et Sölv Skrive Töy i 5 poster (= dele), 42 lod, Hans Ancher.

En Sölv Ske, 4 lod, Lieutenant Bichel.

Et Speil med forsölvvet Ramme, Rasmus Hansen.

En Sölv Æske med laas for, 62 lod, Hans Ancher.

En dito af samme Beskaffenhed, 60 lod, Hans Ancher.

Et Sölv Bæger med Log til, 14½ lod, Rasmus Brandt.

En stor Skaal forgyldt inden udi med Laag og med udpundslet, 47 lod, Lars Mømsen.

Et Jernbeslaget Skrin, som Sölvvet var indsat udi, Landsdommeren.

Et Röt Steen Krus med Sölv Log, Jørgen Birch.

2de Lysestage udpundslet på Foden, 30 lod, Rasmus Rasmussen.

En Naalepude og en Sölv Tallerken der-til, Hans Ancher.

En Sölv Æske, 18 lod, Hr. Jacob Pral.

Tre mindre dito af samme Beskaffenhed, 21 lod, Jens Olsen, Nexö.

En Sölv Lyse Sax med Futerale, 15¼ lod, Mathias Ibsen.

En liden Sölv Skaal, 7 lod, Major Knud Sonne.

En mindre dito, 4 lod, Hans Ancher.

To Sölv Saltkar, 8 lod, Ole Jepsen.

Et Sölv Fad, som var udpundslet i Cannerne, 48 lod, Hans Ancher.

Et Sölv Lögte Futerale, 9½ lod, Ferdinand Kofod.

En liden Klocke, 6½ lod, Landsdommeren.

Et Sölv Knivskæft med en Sölv Gaffel og en Sölv Skee, ialt 10 lod, Otto Kofod.

Et firkantet Skrin samt overdækkes grøn Bay Pude, Otto Kofod.

6 stöcker Sölv The Skeer, 3 lod, Major Sonne.

Bemærkelsesværdigt er det, at fru Fischer har ejet de to samsvarende sølvæsker, der begge er udført af samme guldsmed i Hamborg - og de har ikke været bestilte/udførte til kirkeligt brug, men først senere skænket til de to kirker for der at kunne blive brugte som oblatæsker, men dette par dåser hører til regencetidens højerestands toiletsæt som pudderdåser. Beklageligt, at det ikke kan oplyses, hvem der bestilte pudderdåserne hos guldsmed Matthias Fischer i Hamborg.

Det er rimeligt at formode, at både enkefru Fischer og pastor Prahl har benyttet en guldsmed på Bornholm til at gravere indskrifterne, og vi tør formode at det er Hans Edvardsen Sonne, guldsmed i Rønne 1735-86, der har foretaget graveringerne.¹¹⁾

Post scriptum

Uden overlæge Johs. Thoms' gæstfri omsorg, museumsinspektør Henrik Vensilds beredvillige hjælp, provsterne Dam og Nepper-Christensens imødekommenhed, major Per Wings ufortøvede arkivarbejde og Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholms forstående arkivudlån til Erhvervsarkivet samt Gerda og Egon Raundorfs venlige initiativ til og gennemførelse af Bornholmsbesøget var ovenstående artikel ikke skrevet, hvorfor jeg bringer alle min hjerteligste tak.

S. Fritz

Deutsche Zusammenfassung

Auf Bornholm in der Neksoe Kirche und in der Ibsker Kirche gibt es Oblatenschachteln aus Silber, ganz analoge und Regencestil, und mit denselben Zeichen, die nicht in dem Nationalmuseum identifiziert worden sind: »Danmarks Kirker«, Bornholms Amt.

Die Zeichen können laut Wolfgang Scheffler: »Goldschmiede Niedersachsens« auf: den Altermann von Dort in Hamburg 1715-37 und den Goldschmied Hans Fischer in Hamburg 1717-31 beziehen werden.

Die Oblatenschachtel in Neksoe hat eine sekundäre Gravüre, die an Charlotte Amalie Fischer, geboren von Eckstein, die Witwe Hans Fischers, Kapitän auf Christiansoe, verweist, und deren Vater erst auf Bornholm 1678-80 und später in Krempe Befehlshaber gewesen war.

Die entsprechende sekundäre Gravüre der Oblatenschachtel von Ibsker erklärt, dass sie ein Geschenk des Pfarrers Jacob Prahl ist; dieser hat die Schachtel auf der Nachlassauktion in Neksoe obenerwähnter Charlotte Amalie Fischer gekauft. Diese Nachlassauktion fasste so viel anderes »Toilette-Silber« um, dass man vermuten kann, dass sie eine »Silber-Toilette« besitzt hat, worin die beiden gegenwärtigen Oblatenschachteln Puderdosen gewesen sind.

Die Oblatenschachteln können dann wie ursprüngliche Puderdosen bestimmt werden, vom Goldschmied Hans Fischer in Hamburg zwischen 1717 und 1731 ausgeführt; während die Donationseinschriften vom Goldschmied Hans Edvardsen Sonne in Roenne 1735-86 graviert sind; Neksoe Oblatenschachtel ist 1749 und Ibsker in 1752 graviert.

Fig. 7. Rund skål, diameter 17,5 cm, med facetteret corpus og glat fodring i Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg. Det eneste arbejde, der hidtil har været tilskrevet Hans Fischer, guldsmed i Hamburg 1713-31.

NOTER

1. Danmarks Kirker. Bornholms amt, pag. 119.
2. Wolfgang Scheffler: Goldschmiede Niedersachsens. Berlin 1965, pag. 397 og 542.
3. Beklageligvis findes først en inventarfortegnelse fra 1766. Sj. Stift, Div. Sager. V. L. A. f. Sj.
4. J. A. Jørgensen: Lensmænd og Kommandanter paa Bornholm. Bornh. Saml. 3. bd.
5. Hærens Arkiv.
6. Neksø Kirkebog L. A. f. Sj.
7. Danmarks Kirker, Bornholms amt, pag. 502.
8. Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie. Bd. III, pag. 226.
9. St. Ibs Kirkes Regnskabsbog 1684-1764. L. A. f. Sj.
10. Se ad 8.
11. C. A. Bøje: Danske guld- og sølvmedmærker før 1870. Kbhvn. 1964. Pag. 372.

Foruden ovenanførte litteratur kan henvises til:

»Et besøg på Bornholm for 200 år siden af A. J. (Alfred Jensen, Neksø) i »Jul paa Bornholm 1934«.

Johannes Thoms: Sølvmedens kår i købstaden. (Rønne købstad i 650 år, Rønne 1977).